رەخنە

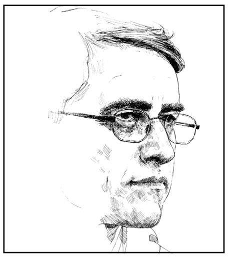

حەمەسەعید حەسەن

ژنێک لێوانلێو لە ئەوین
دڵێک لێوانلێو لە برین

(من ئەگەر بڵێم، ئەوم خۆش ناوێ
لەگەڵ ئەویندا، درۆم کردووە،
بڵێم لەمێژە، دڵم لای ئەوە
نهێنیی عیشقی، خۆم درکاندووە.)

بارزودی

ئەگەر بڕوات بە ئایینێک یان فیکرێک بەهێز بێت، دەشێت ئەوە ورەت بڵند بکاتەوە، کاتی تەنگانە بە هاناتەوە بێت و یارمەتیت بدات تا بەسەر کۆسپەکاندا زاڵ ببیت. فیکر وەک (کارل مارکس)یش بۆی چووە، گەرچی شتێکە مەعنەوی، وەلێ کە بڕوامان پێی هێنا دەبێتە هێزێکی ماددی. ئەوە نییە بە پشتبەستن بەم یان بەو فیکر، خەڵکانێکی زۆر بە گژ مەرگدا دەچنەوە. بۆ ئەوەی ببین بە شاعیر، پێویستمان بەوە هەیە بڕوامان بە توانای شیعریی خۆمان هەبێت و بەردەوام پەرەی پێ بدەین، ئاخر ئەستەمە شاعیر متمانەی بە لێهاتوویی و بەهرەی خۆی نەبێت و لەسەر شیعرنووسین مکوڕ بێت. ئەوەیش گرنگە شاعیر لە خۆی بایی نەبێت و هەمیشە لە کۆششی خۆ پێشخستن و لە خۆ تێپەڕاندندا بێت.

(**ژنێک لێوانلێو لە ئەوین**) تازەترین کۆشیعری شاعیری ڕۆمانتیک (**خالید باشبلاخی**)یە

کە من تازەکی لە خوێندنەوەی بوومەتەوە و هێشتا تامی شیعرە ناسکەکانی لە بن ددانی هەستمدا ماوە. لەم دە دوازدە ساڵەی دواییدا گەلەک شاعیری کورد لەو شیعرانەیان بڵاو کردووەتەوە کە بۆ ئەوە دەشێن، ئەڤینداران بە شێوەی کورتەنامە بە هۆی مۆبایلەوە بۆ یەکدی ڕەوانە بکەن، وەلێ لە ڕوانگەی منەوە بۆ شیعر، لەو بوارەدا کەسیان هێندەی خالید باشبلاخی لە دنیای شیعری ڕۆمانتیک نزیک نەبوونەتەوە.

کێ وەک من خەنجەری دووریت

جەرگی لەتوپەت کردووە؟

کێ وەک من ڕۆژی دەیان جار

ڕۆحی بەساقەت کردووە؟ ل٣٩

زۆربەی شیعرەکانی خالید هێندە بە گەرمی و ناسکی باس لە هەستی عاشقانەی شاعیرەکەی دەکەن، بۆ ئەوە دەشێن بکرێن بە گۆرانی، دوو لایەنی هەرە جوانی دیکەی شیعرەکانی باشبلاخی بریتین لەوەی، هەم کێشیان تەواوە و هەم سەروایان سوار. جێی سەرنجە زۆربەی ئەوانەی پێیان وایە شیعری کێش و سەروادار بۆ گۆرانی دەنووسن، نە هیچ لە کێش دەزانن، نە هیچ لە سەروا.

ژنێک دەڕوا و لە هەندەران

خەمم دەکا بە گۆرانی،

ختووکەی ڕۆحی من دەدا

هەموو شەوێ تا بەیانی. ل١٥

شیعری ئەویندارى زادەی دابڕانە، بڕوا ناکەم شاعیرێک هەبێت، سەروەختی بە یەکگەییشتن شیعر بۆ ئەویندارەکەی بنووسێت. شاعیر کە دەردی دووریی تەنگی پێ هەڵدەچنێت، ئەوسا بیر لە یار دەکاتەوە و بە شیعر هەستی خۆی دەردەبڕێت. زۆربەی ئەو شیعرە جوانانەی چیرۆکی دڵداری دەگێڕنەوە، باس لە لێکدابڕان دەکەن، نەک بە یەکدی گەییشتن. نازم حیکمەت لە دوورەوە شیعری بۆ مننەوەری ژنی نووسیوە، مەولەوی شیوەنی بۆ مەرگی عەنبەر خاتوون کردووە، نالی گەر بە حەبیبە گەییشتبا، شیعری بۆ نەدەگوت.

پێشکەشە بەو ژنەی دڵی

بووه به نیشتمانی من،

دیوانێ شیعری پێم نووسی و

شەوێ نەهاتە ژووانی من. ل١١

سێ ساڵ زێتر بەر لە ئێستا، هەندێک سەرنجم لەسەر مۆبایلەشیعری باشبڵاخی دەربڕیبوو، بە وەڵامەکەیدا پێ دەچوو دڵی ناسکی لێم زیز بووبێت، وەلێ هەنووکە خۆی دەستپێشخەری دەکات و خوازیارە بە چاوی ڕەخنەوە لە شیعرەکانی ورد ببمەوە، ئەمەیش زادەی ئەوەیە، هەم وەک شیعرنووسین بەرەو پێشەوە چووە و هەم متمانەی بە خۆیشی پتەوتر بووە، ئاخر سروشتی ئینسان وەهایە، تا بەتواناتر ببێت، زێتر متمانە بە خۆی پەیدا دەکات و کەمتر لە ڕەخنە دەترسێت. جێی داخە لە کن مە، وشەی ڕەخنە لێکدانەوەیەکی نێگەتیڤی بۆ دەکرێت، گەرچی بە مانای هەڵسەنگاندن و بایەخپێدان دێت، من **بەش بەحاڵی** خۆم بایەخ بە کتێبێک نەدەم نەک ڕەخنەی لێ ناگرم، تەنانەت نایشی خوێنمەوە و نووسەر یان شاعیرێکیش شیاوی گرنگیپێدان نەبێت، ناوی ناهێنم. لەمێژە سەردەمی بتپەرستی و بە پیرۆز سەیرکردنی ئەم و ئەو بەسەرچووە، ئەوە ڕێزلێنان نییە، پەسنی ئەم شاعیر یان ئەو سەرکردە بدەین، ئەوە ڕێزلێنانە، بە چاوی ڕەخنە و تەنانەت گومانیشەوە سەرنجی یەکتری بدەین و هەر بۆ خاڵە هاوبەشەکانی نێوانمان نا، بۆ جیاوازییەکانیشمان بگەڕێین. مایەی شانازیمە لای کەم، بە کوردی ئەوە من بووم بۆ یەکەمین جار، دژی ئەوە وەستامەوە کە ڕەخنە دوو جۆرە، بنیاتنەر و ڕووخێنەر!

لە مەملەکەتی ئەوینما،

تەنها هەر خۆت فەرمانڕەوای

سلێمانیش **پوورەی هەنگە**

تۆیش ئەو شاژنەی لە ناویای. ل٢٧

یان:

خەم وەک **هەنگوینی شاهانە**

دەوری گەرای ڕۆحی داوم. ل٥٠

یان:

هەنگوین لە زاری دەچۆڕێ

کاتێ کە گفتوگۆ دەکا. ل٥٨

شیعر گەرچی باڵێکی لە واقیع و باڵەکەی دیکەی لە خەیاڵدایە، شیعر گەرچی لە نێوان خەون و بێداریدا هاتوچۆیەتی و تیشکێکە تاریکایی لە خۆیەوە پێچاوە و بە ئاسانی خۆی بە دەستەوە نادات، وەلێ خاوەنەکەی دەناسرێتەوە. **خالید** لە گوندی **باشبلاخ** بۆ دابینکردنی بژێوی، خەریکی پەروەردەکردنی **هەنگە**، ئەو چونکە شاعیرێکە ڕاستگۆ، ئەوە بۆیە خەریکی نووسینەوەی خودی خۆیەتی و بە هۆی شیعرەکانییەوە ئەو ژینگەیەیش دەناسینەوە کە ئەوی تێدا دەژی. **شیعری جوان ئەوەیە زوو لە بەری دەکەین و درەنگ لە بیرمان دەچێتەوە**. ئەگەر بڵێم شیعری جوان بەرهەمی مێتافۆرە، زێدەگۆییم نەکردووە، ئاخر وێنە و دەربڕینی شیعریی، زادەی ئەو مێتافۆرانەن کە شاعیر دایاندەهێنێت.

لەم پاییزەدا **دەستی ئازارێک**

دێت و **هەناری دڵم** دەگوشێت. ل٣١

یان:

بۆ **ڕەزی دڵم** پڕ دەکەی

لە **هێشووی مەراق** و ئازار؟ ل٦٠

یان:

ئەگەر پۆشاکی نوێی ویست دڵبەری من

قەدیفەی زامی خوێنینم لەبەر کا. ل١٥٤

(دەستی ئازار هەناری دڵ بگوشێت، ڕەزی دڵ پڕ بێ لە هێشووی مەراق و قەدیفەی زام ببێ بە پۆشاک.) مەلی ئەو وێنە شیعرییانە کە زادەی کۆمەڵێک (میتافۆر) خوازەن، بەرهەمی خەیاڵی بەپیتی باشبلاخین و چونکە جوان و سەرنجڕاکێشن، زوو لە هێلانەی بیرماندا جێگیر دەبن و درەنگ جێی دەهێڵن. **ئەوەی وای کردووە، شیعری خالید باشبلاخی سەرنج ڕابکێشێت، ئەو کڵپەیەیە کە بە ڕستەکانییەوە، ئیدی شیعرەکەی کورت بێت یان درێژ، دیارە، کڵپەیەک کە هەر زوو خوێنەر هەست دەکات نیشانەی ڕاستیگوتنە و زادەی تەبایی نێوان خودی شاعیر و شیعرەکانییەتی، کڵپەی ڕاستیگوتنێک بە شیعرییەوە دیارە، خوێنەر وای بۆ دەچێت، ئەو بە قەڵەم نا، بە دڵ بنووسێت.**

هیچ شاعیرێک لە سفرەوە دەست پێ ناکات، کەم یان زۆر کاریگەریی شاعیرانی دیکەی

لەسەر دەبێت، بەڵام گرنگ ئەوەیە بتوانێت، وەک چۆن هەنگ لە شیلەی گوڵان، هەنگوین چێ دەکات، ئەویش هەوڵ بدات بە کۆمەکی شاعیرانی تر، شتێک بنووسێت تایبەت بێت بە خۆی، تا ئەو ئاستەی کە سوود لە ڕستەی شاعیرێک وەردەگرێت، وای دابڕێژێتەوە، تەنانەت خودی شاعیرەکەیش قسەکەی خۆی نەناسێتەوە. سوودبینین بەو شێوازەی هەنگ بۆ چێکردنی هەنگوین لە شیلەی گوڵی وەردەگرێت، لە ئەدەبدا دەبێتە دەقئاوێزان، ئەگەرنا شاعیر پێویستە ئاماژە بەو سەرچاوانە بدات کە کەڵکیان لێ وەردەگرێت.

خالید باشبلاخی کە سوودی لە (گۆران) بینیوە، سەرنجی خوێنەری بۆ ڕاکێشاوە، کەچی کە دەڵێت: (**پرچەکەتم بۆ خۆم دەکرد بە ڕەشماڵێ**. ل١٠٨) لە بیری چووە، لە پەراوێزدا بنووسێت: (**پرچی ئەو کچە ڕەشماڵی گەرمیان و کوێستانمە**) ناونیشانی کۆمەڵەشیعرێکی لەتیف هەڵمەتە. بێ ئەوەی خوێنەر ئاگادار بکاتەوە، بۆ نووسینی هۆنراوەی (ژنێک لێوانلیو لە ئەوین) سوودێکی زۆری لە هەردوو شیعری (**ئەو ژنەی بالانسی تێکدام** و **گلەیی**) نووسەری ئەم باسە وەرگرتووە. وێڕای ئەوە- لە هەندێک لە شیعرەکانی دیکەیشیدا، کەڵکی لە ڕستە و دەربڕین و وێنەی شیعریی بنووسی ئەم دێڕانە بینیوە، وەک نموونە:

ژنێک هەستم کرد وام **لەبەر**
تاڤگەی ڕۆحیدا خۆم دەشۆم. ل١
منیش گوتوومە:
وەرە بەڵێنت پێ دەدەم
لە چاوما جێت بۆ ڕابخەم
شەوانە بۆت ببم بە مۆم
لەبەر تاڤگەی شیعرا بتشۆم. (ل٣٢ ئەڤیننامە.)

ئەو دەڵێت:
ئەگەر هاتی
لە زەنگی دەرگای دڵ مەدە،
هەر یەکسەر وەرە خوێنمەوە. ل٢٦
منیش گوتوومە:

وەرە دەرگای ماڵی دڵم کراوەیە،

زەنگ لێ مەدە

ڕاستەوخۆ وەرە ژوورەوە،

بێ تۆ دەڵێی کەلاوەیە. (ل٥٤ ئەڤیننامە.)

باشبلاخی دەنووسێت:

من ئەوەندە خۆشم دەوێی

هێندەی بەرزیی هیمالایا. ل٢١

منیش نووسیومە:

هێندەی بەرزایی چیاکان خۆشم دەوێی. (ل٢٨ ئەڤیننامە.)

خالید دەنووسێت:

بۆ غەریبی؟

ئەی ئەوە نییە من دڵم

بۆت کردووە بە وڵاتێ؟

منیش گوتوومە:

با هەست بە غەریبی نەکەی

ئەوە دڵم

وەرە بیکە بە نیشتمان. (ل٣٢ ئەڤیننامە)

خالید زۆر جوانی گوتووە کە دەڵێت:

ئەوەندەیان تۆپەڵەبەفر تێ گرتووی

دەڵێی دارچوالەی گوڵکردووی. ل١٤٦

بەڵام هۆنراوەیەکی شاعیری سویدی، پێر لاگەرکڤیست (١٨٩١ – ١٩٧٤) هەیە کە بنووسی ئەم دێڕانە کردوویە بە کوردی، وەها دەست پێ دەکات: (خۆشەویستەکەم **وەکوو دارچوالەی گوڵکردوو وایە**.) (هاژە ل٨٥) جێی سەرنجە خالید ئەو ڕستە شیعرییەی لە نێوان کەواندا نووسیوە.

هەڵە لە نووسیندا جۆری زۆرە، وەک هەڵەی چاپ کە ئەمە ئیشی هەڵەچنە ڕاستیان بکاتەوە، هەڵەی ڕێنووس، ئەمەیان فەرامۆش دەکەم، وەلێ هەندێک هەڵە دەستنیشان دەکەم

که پێوەندییان بە زمان و ڕێزمانەوە هەیە، وەک:

تۆوی عیشقت لە دەروونی

وشکەوەردمدا **دەکێڵێت**. ل١٩

تۆو ناکێڵدرێت، دەوەشێندرێت.

هانا بەرم بۆ کام شێخ و جادووکار؟

سلێمانی و نەرویج بکاتە یەک شار. ل١٢٣_

سلێمانی شارە، وەلێ نەرویج، وڵاتە، بۆیە دەبوو بۆ نموونە بڵێت: سلێمانی و ئۆسلۆ بکاتە یەک شار.

(هەمیشە ترپەی پێ و چرپەی دەنگت

لە گەرووی گوێمدا هەر ماون وەک **خۆی**. ل١٣٩)

(خۆیان) دروستە، چونکە ترپەی پێ و چرپەی دەنگ، دوو شتن.

(سیمای لە مرۆڤێک دەچوو

جەڵدە دابێتی لە دڵی. ل١٢٥)

ئەوەی لە دڵ دەدات جەڵتەیە، جەڵدە سزایەکی ئیسلامییە.

پەنجەی شنەبایە دەدا

لە پەنجەرەی ڕۆحی تەنیام،

پێ دەچێ بۆنی پرچی تۆی

هێنابێ بۆ دڵی شەیدام. ل٤٣

بەم کۆپلە زێدەجوانەی خالید باشبڵاخی کۆتایی بە باسەکە دەهێنم و بەوانەی لە بواری نووسینی شیعری گۆرانیدا خۆیان بە **وەستا** دەزانن، دەڵێم: با بچن لای وی ببن بە **شاگرد**.

(*) خالید باشبڵاخی، ژنێک لێوانلێو لە ئەوین، چاپخانەی کارۆخ ٢٠٠٩ سلێمانی.

(**) حەمەسەعید حەسەن، ئەڤیننامە، دەزگای ئاراس ٢٠٠٦ هەولێر.

(***) حەمەسەعید حەسەن، ئەو پەیڤانەی لە دڵەوە هەڵدەقوڵێن، ل ٢٩ دەزگای ئاراس ٢٠٠٤ هەولێر.

(****) حەمەسەعید حەسەن، هاژە، ل ٨٥ بنکەی چاپ و بڵاوکردنەوەی ئاپێک ١٩٩٦ ستۆکهۆڵم.

(*****) ناونیشانی ئەم باسە، ناونیشانی دوو هۆنراوەی کۆمەڵە شیعرەکەی خالید باشبڵاخین.